

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC CÔNG NGHỆ THÔNG TIN VÀ TRUYỀN
THÔNG**

BÙI TRUNG MINH

**NGHIÊN CỨU GIẢI THUẬT LAI MỜ - NƠ RON
VÀ ỨNG DỤNG TRONG XẤP XỈ MÔ HÌNH MỜ**

Chuyên ngành: Khoa học máy tính

Mã số : 60 48 01

LUẬN VĂN THẠC SỸ KHOA HỌC MÁY TÍNH

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC: TS. Phạm Thanh Hà

Thái Nguyên, năm 2014

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới TS. Phạm Thanh Hà, thầy đã định hướng, hướng dẫn, chỉ dạy tận tình để em có thể hoàn thành luận văn này. Em xin chân thành cảm ơn các thầy, cô giáo ở trường Đại học Công nghệ thông tin và Truyền thông - Đại học Thái Nguyên cùng các thầy giáo ở Viện Công nghệ thông tin - Viện Hàn lâm Khoa học và Công nghệ Việt Nam đã nhiệt tình truyền thụ kiến thức cho em trong suốt quá trình học tập vừa qua.

Tôi cũng xin chân thành cảm ơn cơ quan nơi tôi công tác, bạn bè đồng nghiệp, gia đình và những người thân đã cùng chia sẻ, giúp đỡ, động viên, tạo mọi điều kiện thuận lợi nhất để tôi có thể học tập và hoàn thành cuốn luận văn này.

Tuy đã có những cố gắng nhất định nhưng do thời gian và trình độ có hạn nên chắc chắn luận văn còn có nhiều thiếu sót và hạn chế. Rất mong nhận được sự góp ý của Quý thầy cô và các bạn./.

Thái Nguyên, ngày 20 tháng 6 năm 2014

HỌC VIÊN

Bùi Trung Minh

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan kết quả đạt được trong luận văn là sản phẩm nghiên cứu, tìm hiểu của riêng cá nhân tôi. Trong toàn bộ nội dung luận văn, những điều được trình bày hoặc là của cá nhân tôi hoặc là được tổng hợp từ nhiều nguồn tài liệu. Tất cả các tài liệu tham khảo đều có xuất xứ rõ ràng và được trích dẫn hợp pháp.

Tôi xin hoàn toàn chịu trách nhiệm và chịu mọi hình thức kỷ luật theo quy định cho lời cam đoan của mình./.

Thái Nguyên, ngày 20 tháng 6 năm 2014

HỌC VIÊN

Bùi Trung Minh

MỤC LỤC

DANH MỤC BẢNG	7
DANH MỤC TỪ VIẾT TẮT	8
MỞ ĐẦU	9
1. Đặt vấn đề, lý do chọn đề tài	9
2. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	10
3. Hướng nghiên cứu của đề tài	10
4. Phương pháp nghiên cứu	11
5. Ý nghĩa khoa học của đề tài	11
Chương 1: TẬP MỜ VÀ LOGIC MỜ	12
1.1. Tập mờ	12
1.2. Một số khái niệm cơ bản liên quan	14
1.3. Các phép toán trên tập mờ	15
1.3.1. Các phép toán chuẩn trên tập mờ	15
1.3.2. Các phép toán khác trên tập mờ	17
1.3. Quan hệ mờ	21
1.3.1 Quan hệ mờ	21
1.3.2. Hợp thành của các quan hệ mờ	22
1.4. Logic mờ	24
1.4.1. Biến ngôn ngữ	24
1.4.2. Mệnh đề mờ	25
1.4.3. Các mệnh đề hợp thành	27
1.4.4. Kéo theo mờ - Luật if - then mờ	28
1.5. Luật Modus - Ponens tổng quát	31
1.6. Vấn đề mờ hoá	34
1.7. Vấn đề khử mờ	35
Chương 2: MẠNG NƠ RON NHÂN TẠO	36
2.1. Cấu trúc và mô hình của mạng nơ ron	36
2.2. Phân loại theo cấu trúc mạng nơ ron	40
2.2.1. Mạng nơ ron 1 lớp:	40
2.2.2. Mạng nơ ron truyền thẳng nhiều lớp:	41

2.2.3 Mạng nơ ron hồi quy:.....	42
2.3. Các luật học:.....	42
2.4. Mạng nơ ron truyền thẳng.....	45
2.4.1. Mạng Perceptron một lớp đơn	45
2.4.2. Thuật toán huấn luyện lan truyền ngược sai số	46
2.5. Mạng nơ ron RBF (Radial Basis Function)	48
Chương 3: ỨNG DỤNG MẠNG NƠ RON XẤP XỈ MÔ HÌNH MỜ	53
3.1. Phương pháp xấp xỉ mô hình mờ	53
3.2. Ứng dụng mạng nơ ron RBF giải bài toán xấp xỉ mô hình mờ	58
3.3. Ứng dụng trên bài toán xấp xỉ mô hình mờ của Cao - Kandel	59
3.3.1. Bài toán xấp xỉ mô hình mờ EX1	59
3.3.2. Ứng dụng mạng nơ ron RBF giải bài toán xấp xỉ mô hình EX1 ..	62
3.4. Ứng dụng mạng nơ ron RBF xấp xỉ mô hình mờ hình chuông	69
3.4.1. Bài toán xấp xỉ mô hình mờ hình chuông	69
3.4.2. Ứng dụng mạng nơ ron xấp xỉ mô hình mờ hình chuông.....	71
KẾT LUẬN	78
TÀI LIỆU THAM KHẢO	78

DANH MỤC HÌNH

Hình 1.1. Các tập mờ "tốc độ chậm", "tốc độ trung bình", "tốc độ nhanh".....	12
Hình 1.2. Giá đỡ, nhân và biên của tập mờ	13
Hình 1.3. Các tập mờ biểu diễn giá trị ngôn ngữ "chậm", "nhanh", "trung bình".....	24
Hình 1.4. Tập mờ "tuổi trẻ".....	26
Hình 1.5. Phương pháp cực đại	34
Hình 1.6. Phương pháp điểm trọng tâm	34
Hình 2.1. Một mạng nơ ron đơn giản gồm hai nơ ron	35
Hình 2.2. Mô hình của một nơ ron	36
Hình 2.3. Cấu trúc của một nơ ron	37
Hình 2.4. Các hàm kích hoạt: (a) hàm bước nhảy; (b) hàm dấu; (c) hàm dốc; (d) hàm sigmoid đơn cực; (e) hàm sigmoid lưỡng	39
Hình 2.5. Một số liên kết đặc thù của mạng nơ ron	40
Hình 2.5.1. Mạng nơ ron 1 lớp	40
Hình 2.5.2. Mạng nơ ron hồi quy	40
Hình 2.5.3. Mạng nơ ron nhiều lớp	40
Hình 2.6. Học có giám sát	42
Hình 2.7. Học không giám sát	42
Hình 2.8. Cấu trúc chung của 2 quá trình học	43
Hình 2.9. Mạng Perceptron đơn	44
Hình 2.10. Cấu trúc mạng RBF	47
Hình 3.1. Đường cong thực nghiệm của mô hình EX1	60
Hình 3.2. Các giá trị đầu vào và các tập mờ tương ứng	62
Hình 3.3. Mô hình EX1 xấp xỉ được	62
Hình 3.4. Bề mặt của hàm gốc hình chuông	68
Hình 3.5. Các tập mờ của biến đầu vào x, y	69
Hình 3.6. Hàm thuộc của biến đầu ra z	69
Hình 3.7. Bề mặt hàm hình chuông xấp xỉ bằng hệ mờ	70
Hình 3.8. Đầu vào x, y được rời rạc và tập mờ tương ứng	72
Hình 3.9. Kết quả xấp xỉ mô hình mờ hình chuông	73

DANH MỤC BẢNG

Bảng 1.1. Hàm thuộc của các tập mờ A, B, C	11
Bảng 3.1. Mô hình mờ EX1 của Cao - Kandel	58
Bảng 3.2. Hàm thuộc của các tập mờ của biến I	59
Bảng 3.3. Hàm thuộc của các tập mờ của biến ngôn ngữ N	59
Bảng 3.4. Các kết quả xấp xỉ mô hình EX1 tốt nhất của Cao - Kandel	61
Bảng 3.5. Mô hình FAM xấp xỉ hình chuông	69

DANH MỤC TỪ VIẾT TẮT

Từ viết tắt	Ý nghĩa
BP	Back Propagation
RBF	Radial Basis Function
BPN	Back Propagation Network

MỞ ĐẦU

1. Đặt vấn đề, lý do chọn đề tài

Bài toán xấp xỉ mô hình mờ là một bài toán quan trọng và được ứng dụng nhiều trong thực tiễn, bài toán được phát biểu như sau:

Cho trước mô hình mờ

$$\text{If } X_1 = A_{11} \text{ and ... and } X_n = A_{1n} \text{ then } Y = B_1$$

.....

$$\text{If } X_1 = A_{m1} \text{ and ... and } X_n = A_{mn} \text{ then } Y = B_m$$

Trong đó A_{ij} và B_i , $i = 1, \dots, m, j = 1, \dots, n$ là những từ ngôn ngữ mô tả các đại lượng của biến ngôn ngữ X_j và Y .

Ứng với các giá trị (hoặc giá trị mờ, hoặc giá trị thực) của các biến đầu vào đã cho, hãy tính giá trị đầu ra của biến Y .

Dựa trên cách tiếp cận của lý thuyết tập mờ, các phương pháp xấp xỉ mô hình mờ được dựa trên ý tưởng sau:

- Nghĩa của các giá trị ngôn ngữ của các biến ngôn ngữ trong mô hình mờ được biểu thị bằng các tập mờ.

- Khi đó mỗi mô hình mờ sẽ được *mô phỏng* bằng một quan hệ mờ hai ngôi R .

- Ứng với vectơ đầu vào A_0 , giá trị của biến đầu ra được tính theo công thức $B_0 = A_0 \circ R$, trong đó $\circ$ là một phép tích hợp.

Hiệu quả của phương pháp xấp xỉ mô hình mờ nói chung phụ thuộc nhiều yếu tố rất căn bản chẳng hạn như lựa chọn tập mờ (bài toán xây dựng các hàm thuộc), xây dựng quan hệ mờ mô phỏng tốt nhất mô hình mờ (tri thức) và bài toán lựa chọn phép kết nhập, ... Đây là một khó khăn không nhỏ khi xây dựng phương pháp xấp xỉ mô hình mờ. [1,3]

Mạng nơ ron nhân tạo có những khả năng tiềm tàng, một trong những khả năng đó là nó có thể được huấn luyện để xấp xỉ một hàm phi tuyến từ một tập mẫu cho trước với độ chính xác tùy ý.

Như vậy, nếu có thể đưa mỗi luật trong mô hình mờ về 1 điểm trong không gian, ta sẽ có một tập mẫu cho trước và ta có thể khai thác khả năng xấp xỉ hàm của mạng nơ ron để xấp xỉ mô hình mờ. [2]

Ý tưởng trên là động lực để học viên nghiên cứu sâu về phương pháp lập luận mờ truyền thống, ứng dụng mạng nơ ron để xấp xỉ mô hình mờ và đó chính là lý do để học viên chọn đề tài “*Nghiên cứu giải thuật lai mờ - nơ ron và ứng dụng trong xấp xỉ mô hình mờ*” dưới sự định hướng, hướng dẫn của thầy giáo TS. Phạm Thanh Hà.

2. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

Đối tượng và phạm vi nghiên cứu: tập mờ, logic mờ và mạng nơ ron.

- Nghiên cứu về lý thuyết tập mờ và logic mờ và đặc biệt là phương pháp lập luận mờ.

- Nghiên cứu về mạng nơ ron nhân tạo và các phương pháp huấn luyện mạng nơ ron, trong đó đề cập sâu tới mạng nơ ron truyền thẳng.

- Phạm vi nghiên cứu tập trung vào việc sử dụng mạng nơ ron trong phương pháp lập luận mờ, thay thế cho các bước kết nhập đầu vào, phép kéo theo.

- Cài đặt giải thuật mờ - nơ ron và ứng dụng trong xấp xỉ mô hình mờ. Phân tích, đánh giá kết quả đạt được.

3. Hướng nghiên cứu của đề tài

- Nghiên cứu lý thuyết về tập mờ, logic mờ.
- Nghiên cứu lý thuyết về mạng nơ ron.
- Sử dụng các công cụ để mô phỏng bài toán.